

'המהפכה השקטה של רחל'

מתוך "ליקוטי שמואל"
מלקט

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג עלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרם. יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתרצו בתרגום של ווארד .

החיבור הראשון הופיע במסגרת

'מפעל ליקוטי שמואל'

"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו"

בשעה טובה ומוצלחת, בסייעתא דשמיא, רואה אור ספר חדש ומפעים

ליקוטי שמואל – חומש בראשית

לאחר שנים של עיון, איסוף, ליקוט ועריכה, יוצא לאור ספר ייחודי המאגד –סוף מעשה במחשבה תחילה את מיטב הקטעים, המאמרים, הסיפורים והמשלים שהופיעו בעלוני פרשת השבוע בשנים האחרונות. דברי חן ושכל טוב, שנבחרו בקפידה וערוכים בטוב טעם, כדי להחיות את הלב ולהאיר את השולחן

- מתוכן הפרקים: רעיונות מאירי עיניים לפרשיות השבוע • משלים מעוררי מחשבה • סיפורים נוגעים ללב • פנינים להעשרה ולהעברה בשולחן שבת

מתאים ללימוד אישי, למסירת דבר תורה ולשיחה משפחתית

ערוך ומוגש בעמל רב על ידי הרה"ג שמואל אייזיקוביץ שליט"א

כעת למכירה במחיר שווה לכל נפש –כרך ראשון על חומש בראשית

להזמנה:

<https://dash.bookpod.co.il/product/2231>

המהפכה השקטה של רחל

ענת רפאלוב מפתחת מערכות מידע במשרד הרווחה והביטחון החברתי

סיפורה מעורר ההשראה של רחל מעלה את האפשרות של מודל תורני המחובר לשטח ומגלם בהליכותיו ערכי תורה ומוסר, בדרכו של רבי עקיבא. הוא אף מלמד אותנו על מקומן המרכזי של נשים ביצירת עולם תורה זה.:

אין ילד או ילדה שלא גדלו על הסיפור על רחל, בתו של כלבא שבוע, שבחרה להינשא לרועה פשוט ועשתה אותו לגדול הדור. "רבי עקיבא איש צנוע / היה רועה בין הרועים / של עדרי כלבא שבוע / עד שנתו הארבעים^[1]"... כך מספרים בדרך כלל את המדרש: סיפור על אמונה, מסירות ואהבת תורה שאין לה שיעור.

במאמר זה אבקש לקרוא סיפור אחר במעשה של רחל ורבי עקיבא, סיפור על אשה שזיהתה כשל מוסרי בעולם התורה של זמנה, והבינה שתיקון אמיתי לא יבוא מתוך הממסד אלא מחוצה לו. כלומר, רחל לא ביקשה לחזק את הקיים, אלא לאפשר את בנייתה של דמות חדשה: תלמיד חכם גדול הן בתורתו הן במידותיו. מנקודת המבט הזו, נישואיה של רחל לא היו רק מעשה של מסירות או הקרבה אישית, אלא תביעה שקטה להשיב את הנהגת התורה אל מקורה – מן הספר אל הלב ומן העיון אל המעשה.

מתוך קריאה זו של סיפורה של רחל, אבקש להשליך על מצב דורנו כיום. בתור חוזרת בתשובה אני חשה את הדיסוננס החריף שבין מעלותיה הרבות של החברה החרדית

התורנית – מסירות מרשימה לתורה, לקהילה, לקדושה – לבין החסר, לעתים, בתחום שבין אדם לחברו. לפרקים נדמה שנשמרים בקפדנות סממנים חיצוניים ותרבותיים לצד חומרות הלכתיות, גם במחיר של הזנחת יסודות היהדות של דרך ארץ, כבוד האדם ויחס אנושי לזולת. נקודה זו הודגשה ביחס המסויג ואף מתנכר כלפי חיילי צה"ל במלחמת חרבות ברזל. ניכור זה אינו מאפיין את הציבור כולו, אך עצם קיומו מטיל פגם בציבור יקר זה.

סיפורה של רחל מעלה את האפשרות של מודל תורני אחר, המחובר לשטח והמגלם בהליכותיו ערכי תורה ומוסר, בדרכו של רבי עקיבא. הוא אף מלמד אותנו על מקומן המרכזי של נשים ביצירת עולם תורה זה.

עולם התורה שלפני רבי עקיבא

רחל הייתה בתו של אחד משלושת עשירי ירושלים. כלבא שבוע היה מקורב לרבן יוחנן בן זכאי, למד אצלו והעריכו מאד. ביתו שימש בית ועד לחכמים, ותלמידי חכמים סעדו תדיר על שולחנו. רחל גדלה בבית זה, ויכלה לבחור בבן תורה מן השורה הראשונה – בחור שעתיד להיות גדול הדור הבא, ולזכות לתמיכה כלכלית רחבה מאביו. אם כן, מדוע שתבחר לקחת 'חתול בשק', אדם שגדילתו בתורה מוטלת בספק, ובכך גם לאבד את תמיכת אביו? הרי היא ידעה מראש שאביו יתנגד לנישואין, ויתכן שעקיבא האיש לא ימלא את הציפיות שתלתה בו. זה היה צעד חסר היגיון מכל כיוון שהוא.

רחל הכירה מקרוב את עולמם של תלמידי החכמים שהסתופפו בבית אביו. היא ראתה אותם מקרוב, לא רק בעת עיסוקם בתורה וברגעי שיא, אלא גם בחיי היומיום: בשיחות, בסעודות, בהתנהלות שבין אדם לחברו וביחס שלהם לפשוטי העם. מבט יומיומי כזה מאפשר לקלוט דקויות שלא נראות באופן אחר. מתוך התבוננות זו, יכלה להבחין בריחוק ההולך וגדל בינם לבין עמי הארץ, ובמקרים קיצוניים גם בזלזול כלפי שאר העם. הגמרא מספרת על התנא רבי אלעזר בן רבי שמעון שזחה דעתו מרוב ידיעותיו התורניות ודיבר בצורה גסה כלפי אדם פשוט, כשאמר לו "כמה מכוער אתה"

– ביטוי שזכה לגינוי בסיפור התלמודי^[2]. גם אם ניתן להסביר את המדרש באופן עמוק יותר, עדיין עולה מן הרובד הפשוט של הדברים ביקורת על היחס המזלזל כלפי המון העם.

יתכן שזהו הרקע לדברי רבי עקיבא: "כשהייתי עם הארץ, אמרתי מי ייתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" (פסחים מט, ב). כך ביטא את הכעס והתסכול שחווה כלפי התנהגותם של תלמידי החכמים בתקופה ההיא.

סמוך לחורבן שררה בחברה היהודית אווירה קשה של פילוג. כל קבוצה היתה משוכנעת שהאמת מצויה בידיה, ומתוך כך צמחה שנאת אחים שהידרדרה למלחמת אחים.

היתה אמנם הצדקה הלכתית לריחוק: עמי הארץ לא הקפידו על דיני טהרה, ותלמידי החכמים היו צריכים לשמור מהם מרחק מסוים. ניתן גם להבין שנטייתם של לומדי התורה להסתגר בחברת תלמידי חכמים נבעה מחשש לירידה רוחנית בשל קשר עם עמי הארצות. אך האופן היה מקומם ועורר ניכור ושנאה.

האווירה הכללית בדור רק העצימה זאת. סמוך לחורבן שררה בחברה היהודית אווירה קשה של פילוג. כל קבוצה היתה משוכנעת שהאמת מצויה בידיה, ומתוך כך צמחה שנאת אחים שהידרדרה למלחמת אחים. שנאת החינם שהובילה לחורבן היתה מחלת הדור, ויתכן שהשפעתה חלחלה גם אל חלק מציבור הלומדים.

תכנית התיקון של רחל: סוג חדש של תלמידי חכמים

מול כל זאת בלט (רבי) עקיבא. רחל ראתה בו ענווה, צניעות, אחריות, נאמנות, טוהר לב, רוחניות גבוהה ויכולת להתבונן פנימה. תכונות אלו העידו בעיניה על פוטנציאל לתורה שלמה יותר, שמאחדת דעת ומידות. רחל שאפה להצמיח דמות משופרת של תלמיד חכם – היא ביקשה לאפשר את צמיחתו של אדם שתורתו מלווה ברגישות אנושית, אכפתיות ויכולת להנהיג מתוך אהבה ואחריות. את הפוטנציאל לכך היא זיהתה אצל רבי עקיבא, אדם נקי מהשפעות הסביבה ובעל מידות נעלות ("צנוע ומעולה") הנדרשות לתיקון הדור.

רחל סברה שאי אפשר לתקן את הממסד מבפנים. תלמידי החכמים שראתה בבית אביה היו מודעים למעמדם הנשגב מעל פשוטי העם. הם היו בטוחים בצדקת דרכם, ולא ראו צורך בתיקון ושינוי. היה צורך לייצר שכבת לומדים חדשה מחוץ למערכת, על ידי אדם שיידע לדאוג לכלל העם ולא רק לקבוצת הלומדים. היא הבינה שמצבה של האומה מחייב בני תורה בעלי רוח אחרת, שישמשו מודל שיקרין על העם כולו. ואכן, בזכות יוזמתה קם לעם ישראל אחד מגדולי החכמים שבכל הדורות – רבי עקיבא – מנהיג שיצר **דור חדש של תלמידי חכמים** ברוחו ובגישתו.

הכישלון הראשון: מגמת הכמות שקרסה

תחילה נראה היה שתכניתה של רחל הצליחה: לאחר עשרים וארבע שנות לימוד חזר רבי עקיבא עם עשרים וארבעה אלף תלמידים. עולם התורה פרח והתורה היתה לנחלתם של שנים עשר שבטי ישראל. אולם אז בא המשבר הגדול: כולם מתו "מפני שלא נהגו כבוד זה בזה" ומשום ש"היתה עינם צרה זה בזה". הגאווה, התחרות והקנאה לא תוקנו.

נמצא שהמהפכה של רחל הצליחה רק למחצה. התורה אמנם התפשטה בקרב ההמון, אך רוח התיקון המוסרי לא הוטמעה די הצורך. הכמות פגעה באיכות, והתורה שנבנתה על יסודותיו של רבי עקיבא עדיין נשאה בתוכה את חולי ההתנשאות. האסון היה מסר משמים שעל רבי עקיבא לבנות חבורה מצומצמת ואיכותית, ובה תורה עם תיקון מידות: חבורת תלמידי הדרום.

בניגוד לדור הקודם, תלמידי הדרום לא היו תנועת המונים אלא חבורה קטנה המתפתחת מתוך קשר אישי עמוק עם רבה.

לאחר מות תלמידיו ירד רבי עקיבא דרומה ולימד חמישה תלמידים בלבד. הפעם התמקד באיכות במקום בכמות, במעט תלמידים שיחיו בסביבתו ויפנימו את דרכו.

כל תלמיד תרם היבט שונה של תיקון רוחני. בניגוד לדור הקודם, תלמידי הדרום לא היו תנועת המונים אלא חבורה קטנה המתפתחת מתוך קשר אישי עמוק עם רבה. המסורת מדגישה לא רק את ידיעותיהם אלא את דמותם האנושית: הענווה של רבי

יוסי, פתיחות הלב של רבי מאיר, העוצמה הפנימית של רבי שמעון. כאן כבר נרקמת תורה שאינה מתנשאת מעל האדם, אלא צומחת מתוכו. כך, מתוך המשבר, נולדה תורת הדרום: תורה המחברת דעת וקדושה עם דרך ארץ, מוסר ומידות טובות.

תנועת המוסר: נסיון התיקון שהצליח רק למחצה

התהליך המוסרי שהחל עם רחל ורבי עקיבא שב ומופיע גם בעולם התורה המודרני, כאשר במאה ה-19 הבחין רבי ישראל מסלנט בפער מסוכן שנוצר בין הרמה התורנית של התלמידים לבין הרמה האישית-מוסרית שלהם. רבי ישראל מסלנט הבין שלמדנות טהורה ללא עבודת מוסר עלולה להביא אדם לידי התנשאות. הוא סבר כי תורה שאינה משפרת את מידותיו של האדם חסרה את אורה של יראת שמים, וביקש דרך למנוע מהידע להיות למנוף של גאווה.

תנועת המוסר לא ביקשה להקים ישיבות של המונים, אלא חבורות מצומצמות של בני עלייה, שבהן העבודה האישית, ההתבוננות הפנימית ותיקון המידות עומדים במרכז. ישיבות המוסר התאפיינו בכמות קטנה יחסית של תלמידים, בקשר הדוק בין רב לתלמיד, ובהצבת עבודת הנפש כציר מקביל ואף שווה ערך לעמל הלימוד. אולם מהלך עדין זה, שנבנה באטיות ובעמל רב, נבלם באבו עם חורבן עולם הישיבות בשואה. ההרס הפיזי והרוחני שחוללה המלחמה לא הותיר מרחב לתהליכים שקטים ועמוקים של בניין מידות, והצורך הקיומי הדחוף היה הצלת עולם התורה והעמדתו מחדש בכוח ובעוז.

הוראת שעה – ה"כמות מול איכות" של דורנו

ב-1933 עלה החזון איש לארץ. הוא שאף להקים את עולם התורה מחדש ולהגדיל את כמות חובשי ספסלי הישיבה. לשם כך החליט להתמקם ב'ישוב החדש', בבני ברק, שנוסד כמושבה חקלאית דתית, שבה חיו פא"יניקים – בעלי בתים יראים, שעבדו בפרדסים ובתעשייה. החזו"א דרבן וכיוון צעירים רבים מבניהם לישיבות הקדושות. בהמשך, אחרי חורבן הישיבות בשואה הקים הרב כהנמן מרכזים חינוכיים תורניים גדולים בבני ברק ובאשדוד, ועם הזמן החלו רוב הצעירים לפנות אליהם.

ההסללה ההמונית לישיבות, שנולדה בראשיתה מדאגה קיומית לשימור הזהות החרדית ומקומו של "עולם התורה" יצרה לאורך הזמן התרחבות כמותית חסרת תקדים, והמוסדות והגישה הותאמו לאוכלוסיה רחבה ומגוונת יותר. תהליך זה לא היה רק הרחבה מספרית; הוא גרר שינוי איכותי בעומק החיים התורניים.

הריבוי הכמותי יצר מצב שבחורים רבים מגיעים לישיבה מכוח נורמה חברתית או לחץ קהילתי, ולא מתוך בחירה פנימית עמוקה ונכונות להתמסר לחיי תורה. הלימוד נעשה לאמצעי השתייכות קהילתית ולא לחתירה רוחנית כנה.

לאור זאת, נדמה שגם כיום יש צורך ב'שלב שני', כמו אצל רבי עקיבא לאחר מות תלמידיו, שלב איכות של תורת מוסר, פנימיות ומידות. כשם שבדורו של רבי עקיבא קרסה הצלחת ה"כמות" (עשרים וארבעה אלף תלמידים) בשל התנשאות וקנאת סופרים, כך גם בדור שלאחר השואה, שבו "הוראת השעה" הובילה להסללה המונית של בחורים לישיבות. צעד זה הציל את עולם התורה, אך עם השנים הוביל לשחיקה מוסרית ולדיסוננס חברתי – לדגש יתר על חיצוניות על חשבון דרך ארץ. הניכור והמרחק החברתי, שהחלו כמנגנון הגנה קולקטיבי, היו לטבע שני וקיבלו צביון קשיח, המרחיק גם מערכי היסוד של היהדות.

מתוך הדברים דלעיל ניתן לשמוע קריאה מחודשת לשלב שני של בניין בית מדרש. בדורו של רבי עקיבא התברר אחר האסון הגדול כי אין די בריבוי תלמידים, ונדרשת בנייה פנימית של מידות וענווה. כשלון ה"כמות", שנפל על שבר הגאווה וקנאת הסופרים, מבקש להיקרא לא כארוע חד-פעמי, אלא כאזהרה עקרונית לדורות.

מתוך כך מתחדדת הקריאה לשלב של איכות – של תורה הנלמדת מתוך בחירה פנימית ולא רק מתוך נורמה, של כוללים וישיבות שיצמיחו בני תורה המתמחים לא רק בעומק הסוגיה אלא גם בתיקון המידות. ומתוך אותו מיעוט איכותי ניתן יהיה להשיב את תנועת המוסר למקומה, לא כתנועה היסטורית אלא כמהלך חי, מתורת הישגים ומעמד אל תורת העבודה שבלב, שקודמת לה דרך ארץ ויראת שמים.

המעבר למודל של לימוד כזה ישאיר בישיבות ובכוללים את מי שהתנדבו לחיות חיי תורה מבחירה, וניתן יהיה להשיב את מעמדם כמוסדות עילית המיועדים לייצר את גדולי הדור הבא. עם המיעוט האיכותי הזה אפשר יהיה להחיות את מהפכת המוסר ולעבור מתורה של הישגים ומעמד לתורה של לב ודרך ארץ, שתקרין על הציבור כולו.

הרחל של דורנו – נדרש תיקון נשי

רחל זיהתה כבר בראשית דרכה שמידות טובות ודרך ארץ הן תנאי יסוד ללימוד תורה אמיתי. הבחירה שלה בעקיבא, רועה עם הארץ, היתה ניסיון לעצור את המגמה הקיימת – לגדל מנהיג שלא צמח בתוך האליטה הלמדנית ואינו שבוי בשפתה, אדם שהתורה תיבנה בו לצד מידותיו.

כשלו תלמידי רבי עקיבא העמיד באור חד את עומק תובנתה של רחל: תורה בלי מידות אינה עומדת. המסר שלה רלוונטי מתמיד. בנות דורנו מחזיקות בידן כוח השפעה מוסרי משמעותי בבחירת בן זוג על פי לב נקי, ענווה, אחריות ורגישות, ולא לפי תדמית, שיוך ישיבתי או יוקרה למדנית. אין בכך הטלת אחריות בלעדית על הנשים, אלא קריאה להכיר בעוצמת ההשפעה הייחודית הנתונה בידיהן, לרתום את חכמת הלב כדי לסייע בעיצוב מחודש של עולם התורה, על יסודות איתנים של דרך ארץ, מידות טובות וערבות הדדית.

ברגישותן ובעומק המוסרי שלהן, הן יוכלו לחולל מאחורי הקלעים **מהפכת מוסר שקטה**, שפועלת מתוך הכרה שתורה ומידות חד הם. כך יוכל להיבנות דור חדש – של תלמידי חכמים ובעלי בתים כאחד – המקדשים שם שמים במידותיהם ובכל הליכותיהם.

[1] רבי עקיבא, דליה רביקוביץ.

[2] בבלי, תענית כ, א: תנו רבנן, לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על החמור

ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה. נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: שלום עליך רבי, ולא החזיר לו. אמר לו: ריקה, כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו: איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא, ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו: נענית לך, מחול לי. אמר לו: איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו: שלום עליך רבי רבי מורי מורי. אמר להם: למי אתם קורין רבי רבי? אמרו לו: לזה שמטייל אחריו. אמר להם: אם זה רבי, אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: מפני מה? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם: בשבילכם הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז.